

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE,

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. I. T.

Megjelen havonként. Október 1. Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: A római királyság eltörlése és a köztársaság megalapítása. Irta: dr. Schilling Lajos. — Könyvismertetés. (Vége.)

A római királyság eltörlése és a köztársaság megalapítása.

Irta: Dr. Schilling Lajos.

Bevezetés.

Rómát királyai kiemelték a fejlődés homályából és a szerény eredetű várost jókora terület központjává, mondhatni fejévé tették. Uralkodásuk jótékony hatású volt: a későbbi világhatalom első alapjait tették le, de egyszersmind népük ez idő alatt oly politikai műveltségre emelkedett, hogy a tárgyalandó korban már önkormányzatra érzett hajlamot magában, sőt erőt is annak keresztülvitelére. Nem kevésbé a kornak e szelleme — mely azon időben általánosnak mondható egész Itáliában — mint önhibájuk úgy elsöpörte a királyokat, hogy emlékük is csak homályosan maradt fenn. A királyság kénytelen volt a szép birtokot örökségképen a köztársaságra hagyni, mint oly intézményre, mely gazdagabb segélyforrásainál fogva képebb volt amannál a meglevőt tovább fejteni. A kormányformának ezen átalakulását akarom jelen értekezésben tárgyalni. Hogy pedig ezen átalakulást kellőleg méltányolhassuk, szükséges a régi rendszer utolsó képviselőjével Tarquinius Superbussal tüzetesen foglalkozni.

I. Rész. Hagyományos történelem.

A hagyomány szerint Servius Tullius, a böles király, még biztonságban hitte trónját, midőn veje L. Tarquinius, Tarquinius Priscus fia saját szenvedélyétől és neje nagyravágásától tüzel-

tetve megkísérté Serviust ledönteni s atyja trónját visszaszerezni. A népszerű király ellen először is a senatus azon ifjabb tagjait nyerte meg, kiket atyja emelt új méltóságukba s midőn már elég erősnek hitte magát, egy alkalommal fegyveresek kíséretében a forumra rontott s a királyi székbe ülven hivatá a senatorokat, kik részben előre értesülvén a történeendőkről, részben félelmökben vagy azon hitben, hogy Servius meghalt azonnal megjelentek. Tarquinius a senatorok előtt hosszas beszédben tört ki Servius ellen, őt rabszolgaságból származottnak s bitorlónak czimezvé, ki elnyomta az előkelőket, hogy a tömeget részesítse amazok jogaiban. Servius hallva a történeteket a forumra siet, de midőn jogai védelmére heves vitába ereszkedik a lázadóval, ez mint fiatalabb és erősebb letaszítja őt a curia lépcsőin s majd megöleti őt szolgálival. A senatus helybenhagyja a történeteket és a bitorlót már királynak szóllíthatja neje, a forumra siető Tullia, ki hazamenet nem irtózik atyjának holttestén keresztül hajtani.¹⁾

Tarquinius a törvényes formák mellőzésével erőszak útján jutván trónra erőszakkal tartá fenn magát. Népszerűtetet helyett rettegtes volt fegyvere.²⁾ Mindenekelőtt erős testőrséggel vette magát körül; elnyomott plebeiuszt és patriciuszt egyaránt; Servius törvényeit, melyek a rendeket egyenlő jogokban egyesítették, eltörölte, sőt a táblákat is, melyekre azok írva valának, a forumról bevételvén összetörölte; hogy kiirtson minden közéletet, azt sem engedte meg, hogy a nép a szokásos áldozatokra a városban vagy a vidéken öszszegyűljön, mert így alkalma lett volna a zsarnokság ellen szervezkedni; titkos kémekkel kitudakolta a véleményeket s a gyanusokat kegyetlenül bünteté. Eltörölte a censust és a régi adórendszert hozta be, mely szerint szegény és gazdag egyenlő menyénységgel adózott: mindjárt az első adószedésnél 10 drachmát szedvén fejenként. A plebs már e rendszabály miatt is gyorsan hanyatlott, de még nagyobb nyomásnak tétetett ki Tarquinius roppant építkezései által. Tarquinius ugyanis, míg a patriciusok figyelmét és erejét háborúkra irányzá, a népet nehéz munkára kényszeríté. Kormányának nagyobb fényt adandó, bevégezte az atya által elkezdett vagy tervezett építkezéseket, a vízvezetést, amphitheatrumot, a capitoli-

¹⁾ Így adja elő Livius *Historiarum libri*. Biponti, 1784. I. 46—48. Halikarnassusi Dionysius *Antiquitates Romanae*, editio Adolphus Kießling, Lipsiae, 1860—70. IV. 28—39. nem sok eltéréssel Nála: Tarquinius és neje a Servius népszerű intézményeivel elégedetlen patriciusokat lázított fel, a szegényeket megvásárolták s a merényletet egy oly alkalommal vitték ki, midőn a nép a gabona betakarítása végett a mezőkön volt elszéledve.

²⁾ Livius I. 49.

umi templomot.¹⁾ Mindezekért „Superbus“ melléknévvel illették a rómaiak.²⁾

A zsarnokság a háládatosságot nem ösmeri s ha már kiszákmányolta támogatóit, mint elhasznált eszközöket eldobja magától. A patriciusok, kiknek segélyével emelkedett fel, nem kevésbé érezték a zsarnok kezét, mint a plebeiusok. Előbb az ellenpártiakat, majd saját teremtményeit emésztette fel. Pert indított különféle ürügyek alatt Servius hívei ellen, kivégeztette vagy száműzte őket s e téren annál tovább mehetett, mert ugy a magán pereket, mint a közügyeket többé nem nyilvánosan, hanem titkosan, a maga vezetése alatt tárgyalhatta,³⁾ úgyhogy nemcsak a valóban gyanusokat, hanem mindazon gazdagokat, kiknek javait óhajtoíta, akadály nélkül íteltette el. A senatorok nagy részét kivégezteté vagy száműzeté, helyükbe nevezett ki ugyan újakat, de lassanként ezeket is megfosztá minden cselekvéstől, a senatus egész hatáskörét magához ragadta.⁴⁾

Nem kevésbé rossz színben igyekszik a traditio feltüntetni Tarquinius nagy vívmányait a külügyekben; e szerint Látium hegemoniájára csak azért vágyott, hogy annál korlátlanabb úr legyen Rómában; háboruit csak azért folytatta, hogy alattvalóit foglalkoztassa vagy szemüket a nagy eredményekkel kápráztassa. Külpolitikája főként Látiumra volt irányozva s itt főként összeköttetések s az előkelők megnyerése által igyekezett célját elérni. A latin államokban legtekintélyesebb volt Tusculum ura: Octavius Mamilius, ki nemzetségét Telegonusig, Odysseus és Circéig vitte vissza, s ki Tarquiniusnak, miután ez leányát neki adta, leghívebb s leghasznosabb barátja lón. Tarquinius, miután általa összeköttetésbe lépett Látium városaival, remélte, hogy ezen az úton egyesítheti maga alatt egész Látiumot, mi annál kívánatosabb volt, hogy épen ekkor volt kitörendő a háború a sabinokkal, kik Tullius halála óta vonakodtak Rómának engedelmeskedni. Első lépése volt gyűlésre hívni a Ferentini berekbe Látium fejeit, de csaknem az ellenkezőjét érte el annak, mit óhajtott. Egy nappal ugyanis később jelenvén meg a gyűlésen, mint kitűzetett, az e miatt boszszankodókat Aricia ura Turnus Herdonius nagyon felizgatta, élesen bírálgatva Tarquinius törekvéseit, melyek Látium leigázását célozzák. De nem egy könnyen lehetett őt kijátszani: miután Turnus Herdonius lakására egy megvesztegetett szolga által kardokat csempésztetett be, a gyűlésen bevádoló, hogy épen ő az,

¹⁾ Livius I. 49, 55, 56. Dionysius IV. 43, 44

²⁾ Livius I. 49. Dionysius IV. 41. *ὑπερήφανος*.

³⁾ Livius I. 49. Dionysius IV. 41.

⁴⁾ Liv. I. 49. Dionys. IV. 42.

ki Látium urává akar lenni, s e czélből először is Látium fejedelmeit akarja legyilkoltatni. A cselszövény sikerült; Turnus háza megmotoztatván a gyanú bebizonyultnak látszott s Turnus a fejedelmek által kivégeztetett. Ily nagy szolgálata jutalmául a latinok engedtek Tarquinius felszollításának, vezérükké emelték, mindazon jogokkal, melyekkel nagyatyja és Servius birt. A szerződés oszlopokra vésetvén Tarquinius már mint a szövetség feje a Ferentini berekbe gyűjté az özszes latin fegyverfoghatókat s olyképen szervezé őket, hogy ezután sem saját vezérük, sem saját jelvényük alatt nem harcolhattak, hanem beosztatván a római manipulusokba római centuriók alá helyeztettek.¹⁾

Tarquinius szövetségre szólította fel a hernikokat és volskokat; utóbbiak közül csak két város: Ecetra és Antium állott a szövetséghez, a hernikok azonban mindnyájan. Az így szövetségben egyesített népek u. m. a rómaiak, latinok, hernikok és a volskok említett töredéke közt az egység és a közösség tudatát az által igyekezett elérni, hogy számukra az Albán hegyen, a szövetséges terület központján, Jupiter Latiaris tiszteletére közös templomot épített. E templomhoz 74 város lakói gyűltek özsze évenkénti áldozatra, vásárra és nemzeti ünnepre, magukkal meghatározott mennyiségű bárányt, sajtot, tejet s más ételnemüket hozván. Ezek voltak az u. n. *feriae latinae*, melyeken az áldozatokat az özsze gyűlt népek közösen végezték, de az elnökség a rómaiakat illette.²⁾

E fontos szövetséget megszilárdítván megkezdette Tarquinius fényes háborúinak sorát. Elpusztítván a szabinok földjeit, hadait Suessa Pometia ellen indítá, mely város híres volt gazdagságáról s épen ezért soknak ingerelte birtokvágyát. Mint hatalmas város hosszasan tudott ellenállni, de végre kiéheztetve bevétellett. A zsákmány mesés volt, a roppant sok ingó vagyon és a készpénz kilencztizede a katonáknak engedtetett. A készpénz oly sok volt, hogy egytizede, melyet a győző a capitoliumi Jupiter templom költségeire szánt 400 talentumot tett.³⁾ Tarquinius az új hódítványok biztosítása végett Signiat és Cirocejit alapítja és előbbit Titus, utóbbit Aruns fiának adja.⁴⁾

Még Suessában időzött a sereg, midőn hírül hozatott, hogy a sabinoknak két serege, melyeknek egyike Eretum, másika Fidenae környékén táborolt, beütött a római területre s a mezőket elpusztítá. Tarquinius serge egy részét Suessánál hagyván

¹⁾ Liv. I. 49—52. Dionys. IV. 45—48.

²⁾ Dionys. IV. 49.

³⁾ Dionys. IV. 500 400 talentum 943,048 forint. Liv. I. 53. és 55. 40 talentumra tétetik a capitoliumi templomra szánt özsze.

⁴⁾ Liv. I. 56. Dionys. IV. 63.

másikával a sabinok ellen nyomult és azoknak mindkét sergét tönkre tévén, átvevé a sabinoknak, mint Róma ezutáni adófizetőinek hódolatát. Majd ismét Suessa alá ment honnan aztán egész sergével diadalmasan tért meg Rómába.¹⁾

De nem soká pihenhetett, mert megkezdődött a Gabii ellen hét évig folytatott háború. Albának e virágzó gyarmatába Tarquinius kegyetlenségei elől sok római menekült, kik a volskok követei és felajánlott segélye által támogatva, háborúra ingerelték Tarquinius ellen a várost Erre megkezdődtek s változó szerencsével folytak a kisebb-nagyobb ütközetek, mig nem Tarquinius nagyobb szerű ostromot rendezett a város ellen, de ezuttal is sikertelenül. Már fel is akart hagyni szándékával, midőn legifjabb fia, Sextus sikerült cselhez folyamodott. Szinlett viszályt rendezett atyjával, magát nyilvánosan megkorbácsoltatá s ekkor Gabii könyörületéhez fordult, igérve, hogy atya ellen mindenben segítőkjűk lesz. A gabinok hittek szavainak, sőt miután nekik idő folytán hasznos tanácsokkal szolgált, kisebb-nagyobb csatákat nyert a rómaiakon, a város és hadsereg élére emelték. Midőn itt már hatalmasabb lett, mint atya Rómában követe által utóbbihoz kérdést intézett az ezutáni teendők felől. Atya nem merve a követre bizni a fontos titkot, előtte szóltanul sétált kertjében, miközben botjával lecsapdosá a többi közül kinyuló mákfejeket. A fiú megértette a példázatot s különféle ürügyek alatt kivégezteté s száműzeté a hatalmasabb polgárokat s javaikat a szegények közt osztá ki. Így megrontván az egész várost, midőn atya serget vezetett az ellen, fáradság nélkül sikerült ennek kezébe játszani. A polgárság véres boszútól rettegett, szolgálásnál, javai elkobzásánál jobbat nem remélt és ime, Tarquinius senkit sem öletett le, sereget nem vetett ki, hanem gyűlésbe híván a népet, megigérte, hogy alkotmányát visszaállítja, birtokait meghagyja, sőt mindenkinek római polgárjogot ad. E hallatlan kegy által le akarta kötelezni a gabinokat, hogy neki és gyermekeinek megbízható támaszai legyenek. Hogy pedig annál több bizalmat keltsen maga iránt, írott szerződést adott nekik s a szövetségi esküöt letette gyűlésükben. A szerződés pontozatait az áldozatnál leölt barom bőrére irták. miután a bőrt előbb egy fapaizsra feszítették. A régi betűkkel irt okmányt Dionysius korában még őrizték a Deus Fidius Sancus) templomában. Végre Sextust Gabii királyává nevezvén ki, sergét elvezette.²⁾

Háborúit Gabii ellen bevégezvén az aequokkal békét kötött s szövetségét a tuskokkal megújítá.³⁾ Majd a város feldi-

¹⁾ Dionys. IV. 51, 52.

²⁾ Liv. I. 53, 54. Dionys. IV. 53—58.

³⁾ Liv. I. 55.

szítéséhez fogott. Legnagyobb szerű munkája a capitoliumi templom, melyet még atyja fogadott Jupiternek, Junónak és Minervának, midőn a sabinok ellen harczolt. Helyéül a Tarpeiszikla választatott, hol azonban sok istenségnek lévén kápolnája vagy oltára, előbb ezeket az illető istenségek megkérdezése után el kellett költöztetni. Mindnyájan megegyeztek, kivéve Terminust és Juventast, miért ezek oltárai is belevonattak a templom falai közé, úgyhogy egyik a Minerva előcsarnokba, másik magába a templomba, Minerva képéhez közel, jutott. E különös esemény úgy magyaráztatott, hogy Rómának sem fiatal ereje, sem határai nem fognak hanyatlani.¹⁾ Másik rendkívüli esemény az volt, hogy az alap ásásánál egy még vérző emberfejre bukkantak. A csoda értelmét kitudakolni követek mentek egy híres etrusk jóshoz; ez hiában igyekeztvén a sors határozatát kijátszani, kénytelen volt tudokra adni, hogy a hely, hol a fő találtatott, Italia feje leend.²⁾ E kedvező jelektől bátorítva Tarquinius roppant költséget fordított a templomra, melyek oldalai körülbelül 200 lépés hosszúak voltak, úgyhogy valami 15 lábbal volt hosszabb, mint széles; a három i-ten számára, egy fedél alatt, három hajóra oszlott; a bejáratnál, a déli oldalon 3, oldalt 2 sor oszlop köríté.³⁾ — Még más csoda is történt e templommal, Tarquinius vejent mestereknél megrendelt egy eszérp quadrigát, hogy a templom homlokzatának csuesára helyeztesse; de mielőtt elkészült volna a mű, ő száműzetett s midőn a mesterek kiégették az alakokat, ezek oly csodásan megnöttek, hogy úgy is alig tudták kivenni, hogy a kemenezét lerontották: miből az jósolatott, hogy nagy szerenese s hatalom jut osztályrészül azoknak, kik birtokukban tartják. Ezért a vejentek nem akarták kiadni a rómaiaknak, mondván, hogy az a Tarquinius tulajdona és nem azoké, kik száműzték. És ime, néhány nap mulva Vejiben szekérfuttatás tartatván, a győző már meg is koronáztatott, midőn lovai esodás erőtől vonatva elragadták a székeret s meg sem állottak a Capitolium közepéig, hol gazdájukat a földre vetették. A vejentek megütődve ezen eseményen a quadrigát haladék nélkül kiadták.⁴⁾

Egész Etruria oda adta mestereit a nagy mű kivitelére mely a reá fordított költséggel annál nagyobb szerű lehetett, hogy a munkára kényszerített nép nagyon silányul vagy épen nem

¹⁾ Liv. I. 55. Divnys. 11. 69.

²⁾ Liv. I. 55. Dionys. IV. 61.

³⁾ Divnys. IV. 61.

⁴⁾ Plutarchi Chaeronensis vitae parallelae, ed. Jacobus Reiske, Lipsiae 1774. Poplicola, 12.

díjaztatott.¹⁾ A hagyomány szerint a nép mégis örömet végzte e munkát, mert tetszett neki, hogy az isteneknek saját kezével emel templomot, de már alig viselhette azon terheket, melyek a cloaca maxima s a circusbén a nézőhelyek építése által reá nehezdedtek.²⁾

Tarquinius uralkodása alatt az istenek különös kegye érte Rómát. Egy napon idegen nő lépett a király elé s kilencz darab jós könyvvel kínálta, de a király igen magasnak találván a kívánt árat elutasítá, mire a nő hármat közülök s azután megint hármat elégetett, a megmaradtakért az első árat követelvén. A király megütődve e sajátságos eljárás felett, a jóslók tanácsára kifizette a kért összeget, a könyvek őrizetét két polgárra bizta a legtekintélyesebbek közül s még két szolgát adott melléjük. E könyvek aztán jó szolgálatokat tettek Róma városágos körülményei közt.³⁾

A zsarnok nyugalma azonban nem lehetett örökös: különféle előjelek gyászos véget jóslának neki. Midőn egyszer áldozatát mutatá be az isteneknek, kígyó csúszott elő, elragadta az áldozati húst s az egész udvari személyzetet nagy rémületbe ejtette.⁴⁾ Majd álmolta, hogy két kos jött vele szembe, melyek közül a kövérebbet levágta, hogy áldozza meg, mire a soványabbik neki szaladt, a földre döntötte s ő hanyatt fekve látta, hogy a nap megfordította pályáját s nyugatról keletre tért. A király felébredve a jósok azon intést adták neki: ügyeljen, nehogy az, ki olyan ostobának látszik, mint egy juh, böles elmét rejtsen magában s őt a tróntól megfoszsza; a napmegfordulása azonban jótékony változást jelentett a római népnek.⁵⁾ Végre történt, hogy tavasszal saspár fészkelte egy, a királyi várhoz közel fekvő pálmára és midőn már fiaik voltak egy csapat héra széttépte előbb a fiakat s aztán a hazatérő öregeket is.⁶⁾

Ennyi baljóslattól megrémülve két idősb fiát Delphibe küldé, megkérdezendő a Pythiát. Az ifjak mellé adatott a királyi ház egyik rokona L. Junius Brutus, nem kísérel, hanem, hogy az ifjaknak legyen kin mulatniok. Tarquinius ugyanis kivégeztetvén Brutus atyját és bátyját javaikat confiscálta, az ifjú Brutus pedig, hogy kikerülje a vést, a gyámságot személye s

¹⁾ Liv. I. 56, 57. . . . se (popularium animos) in fabrorum ministeriis ac servili tam diu habitos opere ab rege indignabantur. — 59. cap: Brutus beszédében: Romanos homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapidas pro bellatoribus factos.

²⁾ Liv. I. 56.

³⁾ Dionys. IV. 62.

⁴⁾ Liv. I. 56. Ovidius, Fast. II. Schweglernél I. 711. l.

⁵⁾ Dr. A. Schwegler, Römische Geschichte, Tübingen, 1867. I. 775.

⁶⁾ Dionys. IV. 63.

vagyona felett Tarquiniusnak engedvén, örültnek tette magát s mint ilyen az ifju hercegek multságára használtatott. A hercegek ezen alkalommal is jóízűt nevettek rajta, hogy míg ők gazdag ajándékokat nyújtottak be az istennek, Brutus egy somfaágot áldozott. Ámde ő a somfát már előbb kifurván szinarany-nal töltötte meg. Kikérdezvén az ifjak a Pythiát atyjuk sorsa felől, saját jövődjüket is óhajtották tudni, mire azon választ nyerték, hogy azé fog lenni a római birodalom, ki közülök anyját először csókolja meg. Titus és Aruns megegyeztek, hogy egyszerre csókolják meg anyjukat, de Brutus mélyebben látván a jóslatba mindkettőjüket kijátszá, mert tetteve magát, mintha elesnék, megesókolá a földet, a közös anyát.¹⁾

Tarquinius azonban sorsát ki nem kerülheté: végre ütött a bosszú órája. A rutulok virágzó városa, Ardea ellen intézett támadást, mely nem sikerülvén, ostromzár alá fogta a várost. A csapatok hosszasan tétlenül heverték a falak alatt, a tisztok lakomákban üzték unalmukat. Egy ilyen multság alkalmával, mely Sextus Tarquiniusnál, a király legifjabb fiánál tartatott s melyen Collatinus Tarquinius Priscus unokaöcse²⁾ is jelen volt a királyi ifjak vitára keltek nejeik erénye felett, de nem tudván megyezni, Collatinus azt ajánlotta, hogy vita helyett lépjenek meg nejeiket és kiki győződjék meg azok magaviseléséről. A hercegek lóra kapván szürkületkor Rómába érkeztek, hol nejeiket fényes társaságban, lakoma mellett találták; de nem így Collatinus nejét, az erényes Lucretiát, ki, midőn a hercegek késő éjjel Collatiába értek, még szolgálói közt font. A győzelem Collatinusé lett, de nagy áron vásárolva. Sextus örült szenvedélyre gyult a ritka szép és erényes nő iránt s néhány nap mulva, a férj tudta nélkül, Collatiába menvén magát rokona házában szállásolta be. Lucretia mint rokont előzőkenységgel fogadá, de Sextus midőn már a háznépet mély álomba merülve hitte, kivont karddal az urnó szobájába lopódzott s a megrémülttől szenvedélye kielégítését követelte, különben azzal fenyegetődzött, hogy borzasztó gyalázatot készít számára: megfogja őt ölni, melléje az ágyba megfojtott rabszolgát helyez és elüreszteli, hogy házasságtörésen kapván gyilkolta meg őket. Lucretia megborzádvá az iszonyu gyaláztattól átengedé magát a nyomorult élvágynak. — Tarquinius távozott s Lucretia követői által hivatá atyját és férjét, megizenvén, hogy hiveikkel együtt jöjjenek, mert otthon borzasztó dolog történt. Atyja, Spurius Luc-

¹⁾ Liv. I. 56. — Dionys. IV. 69, csak hogy Dionysius szerint az ifjak egy kiütött ragály ellen tanácsot kért mentek Delpibe.

²⁾ Dionys. IV. 64.

retius, P. Valeriussal jött, Collatinus L. Junius Brutussal,¹⁾ kik megérkezvén Lucretia szívrázó szavakban adja elő fájdalmát: . . . „mit remélhet még a nő, ha elveszté ártatlanságát? idegen férfiú nyomai vannak ágyadban, Collatinus! . . . egyébiránt csak a test van meggyalázva, lelke tiszta! a halál tanúm leend! . . . De adjátok jobbotokat és esküdjétek, hogy a házasságtörő nem marad büntetlenül. Sextus Tarquinius mint vendég jött s éjjel mint ellenség fegyvert ragadt, erőszakkal csikarta ki tőlem e rám nézve és, ha ti férfiak vagytok, rá nézve is végzetes gyönyört.“ A férfiak esküsznek és vigasztalni igyekeznek a szerencsétlent, de Lucretia e szavakkal: „ti látni fogjátok, mivel tartoztok neki; én feloldom magam a büntől, de nem az ítélet alól — Lucretia példájára egy szemérmetlen nő se hivatkozhassek!“ — rejtegetett törét szívébe döfi. A férj és atya könnyei egybe folynak.²⁾

Mig amazokat a gyász foglalta el Brutus kihuzta Lucretia kebeléből a vértől csepegő tört, maga elé tartá s szólott: „e vérre, mely a királyi erőszak előtt a legtisztább volt, esküszöm és ti istenek legyetek tanúm: Tarquinius Superbus bünnös nejevel, összes nemzetségével együtt tüzzel, vassal és a mivel csak tehetem, elűzöm és Rómában nem tűröm sem őt, sem más királyt.“ A környezők bámulva győződnek meg Brutus józan elméje felől s rendre esküsznek. Lucretia testét kiviszik a forumra, hol leirhatatlan a nép fokozódó dühe, Brutus nem akar időt veszteni s feltűzelt ifjak élén Rómába siet, hol az elkeseredés csak úgy nyilatkozik, mint Collatiában: az utcákon baljóslatú csoportulások támadnak: a forradalom kitör.³⁾ Az előkelők a mozgalom rendezéséről s a teendőkről tanácskozni gyűltek össze; cselekvésben és tanácsban egyaránt Brutus tűnik ki: midőn társai a jövő kormányforma felett nem tudnak megegyezni, tanácsolja: mivel a királyság üdvös kormányforma volt Rómára nézve, hagyják meg, de mivel gyűlöletes a neve, csak ezt változtassák. De hogy veszélyessé ne nőhesse ki magát a hivatal, két emberre ruháztassék, kik ellensúlyozzák egymást s a jóban versenytársak legyenek, de mi fő dolog, csak egy évig lehessenek tisztokban.⁴⁾

A tanács elfogadtatott és Brutus, ki véletlenül tribunus celerum volt. tiszténél fogva gyűlésbe hívja a népet és ez előtt is kifejtvén Tarquinius bűneit, mint senatus consultumot eléter-

¹⁾ Dionys. IV. 66. szerint Lucretia Rómába megy s itt foly le az esemény.

²⁾ Liv. I. 58.

³⁾ Liv. I. 59. Dionys. IV. 67, 70.

⁴⁾ Dionys. IV. 74.

jeszti a királyi család száműzetését, két consul választását, Sp. Lucretius interrexszó kinevezését. Mindezek elfogadtatván a Sp. Lucretius által összehítt gyűlésen J. Bratus és Tarquinius Collatinus meg is választottak consuloknak ¹⁾

Tarquinius híret vevén a történeteknek Rómába indult fiatal, ugyanekkor más úton Brutus az Ardea alatti sereghez sietett. Tarquinius a várost zárva találván, a seregtől pedig, mely Brutus mellett nyilatkozott mit sem várhatván, két fiával Caerebe menekült. Sextus Gabiiba vonult, de régi hűtlensége díjál megöletett. A hadsereg vezérei Ardeával 15 évi fegyverszünetet kötöttek s hazatértek ²⁾

A dolgok új rendjében a királyi hatalom nem töröltetett el, csak az intézmény, amazt örökölték a consulok. De hogy e nagy hatalom ne fordulhasson az állam ellen, két személyre ruháztatott, kik egyenlő hatáskörrel birván mérsékelhették egymás túlkapásait, sőt egymást versenyre ösztönözhatték a haza hű szolgálatában. Fő korlátjuk pedig abban állott, hogy hivataluk igen szűk időre, egy évre szabott. A királyi jelvények közül csak azok szállottak át a consulokra, melyek nem a korlátlan hatalom kifejezői valának. Így a kormány-páleza, arany korona, arannyal himzett bíbor köpeny mellőztetett, csak az elefánt-csont birói szék, biborszegélyű fejér öltöny és a vesszőnyalábok maradtak meg. ³⁾ Mivel pedig a licitorok megkészszerzése a királyi hatalomnak kisebbitése helyett növelése lett volna a köznép szemében, határozottatott, hogy csak egyik consulnak legyenek licitorai. És csakugyan az első évben csak Brutusnak voltak fascesei, minthogy társa lemondott róluk. ⁴⁾

Hogy az istenekkel való közlekedés semmi akadályra se találjon rex sacrificulus (áldozó király) néven egy hivatalt állítottak fel, melylyel azon szertartási teendők voltak összekötve, melyeket azelőtt a király végzett. Viselője ment volt mindenmű katonai szolgálat alól s hogy épen ne legyen alkalma hatalmi szárnypróbálgatásokat tenni semmi más hivatalt nem vállalhatott. Első áldozó király Manius Papirius volt, egy békeszerető patricius ⁵⁾

Servius Tullius törvényei visszaállítottának; megengedtetett, hogy a nép áldozatait végzendő a városban vagy a vidéken összegyűljön, hogy rendes népgyűléseket tartson s ezeken fontosabb kérdések felett tanácskozhassék, épen úgy, mint ré-

¹⁾ Liv. I. 59. — Dionys. IV. 75—84.

²⁾ Liv. I. 60. Dionys. IV. 85.

³⁾ Liv. II. 1. — Dionys. IV. 73, 74.

⁴⁾ Liv. II. 1. Dionys. V. 2. egyik consul előtt a 12 bárd vitetett másik előtt 12 licitor vitte a nyálábokat bárd nélkül.

⁵⁾ Liv. I. 2. — Dionys. V. I.

gen¹⁾ A patriciusokat pedig Brutus megeskette, hogy királyt nem térnek magok felett. A senatust, mely Tarquinius kegyetlenségei folytán megritkult a lovagi rendből és pedig többnyire a plebeiusokközül 300-ra egészíté ki. Az új tagokat megkülönböztetésül a régiektől csak *conscripti*-nak nevezték.²⁾

A kivívott szabadságot oly féltékenyen őrizték a rómaiak, hogy gondoskodásukban tulságba mentek. Veszélyesnek látták, hogy egyik *consul* a Tarquiniusokkal rokon; nem tetszett nekik Collatinus neve. Brutus tehát enged a közhangulatnak, népgyűlést tart, itt emlékezetbe hozza a patriciusok esküjét és távozásra hívja fel hivataltársát. Ez megérti az átkot, mely nevéhez köttetett s a haza javáért Laviniumba számúzi magát. És ezzel száműzetik az összes Tarquinius nemzetség. Brutus pedig a centuriák gyűlésén társául választatja Publius Valerius.³⁾

Mint várni lehetett Tarquinius nem nyugodott meg sorsában. Előbb a latin városoktól remélt segílyt, de csalatkozván, hiveivel Tarquiniához, öszszülő városához folyamodott. Itt felkarolták a bujdosók ügyét, kik azonnal meg is kezdték fondorlataikat. Tarquinius követeket küldött a római senatushoz, kérve, hogy engedjék meg ügyét a népgyűlés előtt védelmeznie, vagy legalább adják ki javait. A senatus nem tudván véghatározatot hozni, az ügyet a népgyűlés elé terjeszti, mely egy szótöbbséggel a kiadást határozza el. De a javak kérelmezése csak ürügy volt egy veszélyes összeesküvés szervezésére: a követek azon ürügy alatt, hogy a javak eladásával s elszállításával foglalkoznak, hosszasan időznek a városban s ez alatt Tarquinius hiveivel, többnyire kicsapongó ifjakkal, kik a zsarnokság alatt kedvökre folytathatták üzelmeiket, elrendezték az összeesküvés teendőit, többek közt kötelező iratokat állítottak ki a résztvevőkkel. De épen ez lőn veszedelmük. Már csak a végkivitel vala hátra, midőn egy Vindex nevű szolga kihallgatván az összeesküvőket, feladta a *consul*oknak. Erre elfogattak, köztük volt Brutus két fia: Titus és Tiberius, továbbá a Vitelliusok: Marcus és Manius, Brutus nejének testvérei és az Aquilliusok: Lucius és Marcus, Collatinus nővéreinek fiai. A bűnösök kivétel nélkül halállal bünhödének. Brutus maga mondá ki fiaira az

¹⁾ Dionys. V. 2.

²⁾ Liv. II. 1. — Dionys. V. 13. Plutarch. Popl. 11. 164 hiányzó helyet mond s betöltését Valeriusnak tulajdonítja.

³⁾ Liv. II. 2. — Dionysius szerint (V. 9—12.) ki szeret reflectálni és combinalni, valóban gyanússá válik Collatinus, először, mert a senatusban indítványozta, hogy Tarquiniusnak adassanak ki javai, másodsor, hogy míg Brutus kivégezteté saját fiait, mint összeesküvőket, Collatinus nem engedte, hogy Brutus az ő unokatestvéreit, az Aquilliusokat hasonló bűnért, kivégeztesse. E két okból maga Brutus vádolja be társát. — Plutarchus is így: Popl. 4—7.

ítéletet s míg a nép a kivégzés láttára jajveszékelt a szörnyű szigor felett, az atya arcán egy vonás sem változott.

A senatus most már elkobozta a király birtokait, úgy az ingókat, mint a fekvőket a nép közt osztván ki, hogy ez még a reményt is veszítse, hogy a Tarquiniusokkal valaha kibéküljön. A Capitolium és Tiber közt Tarquinius jogtalanul bitorolt egy nagy szántóföldet, mely most Marsnak szenteltetett és ezóta Campus Martius-nak hívták. Meg lévén érve rajta a gabona, és római fogalmak szerint már mint istennek szenteltet nem lehetvén elhasználni, szalmástól a Tiberbe dobták. A gabona megakadván a csekély vízben s utóbb más hordalékoktól növekedve a szent sziget alapja lett. Vindex azon hallatlan jutalomban részesült, hogy polgári jogot kapott s a kincstárból megjutalmaztatott.¹⁾

Tarquiniusnak nem sikerülvén a eselszövény, nyílt háborúhoz fogott. Az etruskok, főként Veji és Tarquinii tekintélyes sereget adának rendelkezése alá. A két consul készülten fogadta a támadást, a gyalogságot Valerius, a lovasságot Brutus vezényelte. Mindkét részen a lovasság találkozik egymással először, Brutus csakhamar a lovasság ellenséges vezérével, Arunssal, Tarquinius fiával találván magát szemközt, a bösz vezérek ugyanazon pillanatban csapnak össze és egymás csapásai alatt ugyanazon pillanatban lehelik ki életüket. A római lovasság hátrálni kénytelen, de Valerius²⁾ másfelől a gyalogságot nyomja vissza. A véres ütközetet csak az éj szakítja meg és mindkét félen képteleneknek hiszik magukat a további ütközetre. Ekkor megszólal az éjben az Arsia erdő védistenének dörgő hangja: „győztek a rómaiak, mert az etruskok egygyel többet vesztek”. Az etruskok erre rémülten bontanak táborn, Valerius pedig másnap eltemetvén a halottakat triumphálva Rómába megy. De a győzelmi ünnep után gyász borúl Rómára: a szabadság első bajnoka és első áldozata ravatalon fekszik. Valerius gyászbeszédet mond társa felett és a római matronák gyászt öltenek, hogy azt, mint az atyáért szokás, egy évig viseljék³⁾. A hálás utókor érekszobrot emelt a köztársaság alapítójának s a királyoknak a Capitoliumon levő szobrai közé állítá⁴⁾.

Alig halt meg Brutus, a szabadságot új veszély fenyegeté. Valerius késett új consult kinevezni, e helyett a Veliára, hova a királyok szoktak volt építkezni, kőházat épített, mely úgy

¹⁾ Liv. II. 3, 5. — Dionys. V. 3—13.

²⁾ Titussal és Sextussal szemben; Dionys. V. 15.

³⁾ Liv. II. 6. 7. — Dionys. V. 14—18.

⁴⁾ Plutarch. Brutus, 1.

nézett ki, mint egy vár, és azon gyanút költötte fel, hogy építője királyságra törekszik. Alig értesült Valerius a róla keringő hírekről, gyűlésbe hívta a népet, mely előtt megjelenvén annak tanuságául, hogy a néphatalom a consuli felett áll leeresztette a lictorokkal a vesszőnyalábokat, majd érzékeny szavakban panaszkodott az ellene szőtt gyanú miatt, ígérte, hogy házáat lerontatja. Igéretét aztán teljesítette is, házáat a hegy aljába, hol később a Vica Pota temploma állott, építteté¹⁾. Valerius azonban itt nem állapodott meg, hanem a nép javára oly üdvös törvényeket alkotott, hogy az „Poplicola“ névvel tisztelte meg. Egyik törvénye az volt, hogy ki egyeduraságra törekszik, száműzessék, javai koboztassanak el; ha valaki az ilyet megöli, büntetlen maradjon. Másik törvénye volt: halálos ítélet, pénzbürség vagy testi büntetés ellen minden polgár felebezhet a néphez, és még ez nem ítélt, az illető bíró nem hajthatja végre ítéletét²⁾. Utóbbi törvénnyel összeköttetésben állott azon, Valerius óta divatozó szokás, hogy a consulok csak a városon kívül hordatták maguk előtt a bárdokat, otthon pedig kivették a vesszőnyalábokból, mert ott nem volt korlátlan hatalmuk élet és halál felett³⁾.

Valerius azért nem nevezett ki consult, hogy annál biztonságban kivihesse a fennebbi törvényeket⁴⁾. Elérvén célját Sp. Lucretiust, Lucretia atyját nevezte ki társává, de ez rövid idő alatt meghalván Marcus Horatius lépett helyébe⁵⁾, kinek nevezetes cselekmény jutott osztályrészül. A capitoliumi Jupiter-templom még nem volt felszentelve. A felszentelés kiváló tisztességére mindkét consul vágyott. Sorsot húztak tehát s ez Horatiusnak kedvezett; de ebben nem nyugodtak meg Valerius hívei, hanem midőn az ünnepély megkezdett s Horatius már az ajtóra tévén kezét a felszentelő beszédet megkezdé, Valerius fitestvére, Marcus melléje lépve így szólt: „Horatius! fiad a táborban meghalt!“ Horatius vagy nem hitte, vagy elég ereje

¹⁾ Liv. II. 7. — Dionys. V. 19. — Cicero, de Rep. II. 31. — Plut. Popl. 10.

²⁾ Liv. II. 8. (Latae leges) ante omnes de provocatione adversus magistratus ad populum sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. — Dionys. V. 19. (νόμους ἔθετο) ἵνα μὴ ἐν ᾧ διαρρήδην ἀπειπὼν ἀρχοῦντα μηδὲν εἶναι Πρωμαίων, ὅς ἂν μὴ παρὰ τοῦ δήμου λάβῃ τὴν ἀρχήν, θάνατον ἐπιπέσεις ζημίαν εἶναι τις παρὰ τὰντα ποιῆ, καὶ τὸν ἀποκτείναντα τούτων τινα ποίων ἀδύων ἕτερον δὲ ἐν ᾧ γέγραπται, Ἐάν τις ἀρχὸν Πρωμαίων τινα ἀποκτείνῃ ἢ μαστιγοῦν ἢ ζημιῶν εἰς χρήματα θείῃ, ἐξείναι τῷ ἰδιώτῃ προκαλεῖσθαι τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὴν τοῦ δήμου κρίσιν, πάσχειν δὲ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ μηδὲν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως ἂν ὁ δῆμος ἐπὲρ αὐτοῦ ψηφίσῃται. — Plut. Popl. 11.

³⁾ Dionys. V. 19.

⁴⁾ Plut. Popl. 11.

⁵⁾ Dionys. V. 19. — Plut. Popl. 12. — Liv. II. 8 cap: némely írók nem említik Lucretius consulságát.

volt beszédét csak annyi időre félbeszakítani, hogy megrendelje a halott kivételét¹⁾, azután beszédét folytatva felszentelte a temp. lotot²⁾.

Tarquinius most Clusium királyához Lar Porsennához folyamodott, hivatkozva etrusk származására s a veszélyre, mely minden királyt fenyeget, ha immár eltűrik, hogy azok elfizetése szokássá váljék³⁾. Porsena tehát büszkeségének s érdekének tartván, hogy Rómában etrusk származású király uralkodjék, még 508-ik év folyamában követeket küldött Rómába, kívánva, hogy adják vissza az elfűzöttnek trónját vagy legalább javait, de a követek az előzményekből kifolyólag nem kaphattak tagadó válasznál egyebet. Porsenna tehát hatalmas sereget vezetett Róma ellen. Seregéhez csatlakozott Tarquinius veje a tusculumi Octavius Mamilius, ki saját alattvalóin kívül magával vitte Cameria és Antemnae hadnépét s ezenkívül Latium többi részéből sok önkéntest. A senatus aggodalma rendkívüli volt, mert a belviszonyok is kétesek valának, sőt e részben nagyobb volt aggodalma, mint félelme az ellenségtől. Tartani lehetett ugyanis, hogy a nép a maga érdekével inkább összeegyeztethetőnek találván a királyságot mint a patriciusok uralmát, Porsennához csatlakozik. A senatus tehát népszerű intézkedésekkel járt a nép kegyében, többek közt gabnavásárlókat küldött a volskokhoz és Cumaeba; a sóárulást elvevén a magánosoktól, nagyon olcsó árban eszközölte a plebset felmentette mindennemű adó alól. E bölcs eljárás által sikerült aztán az alsó néposztályokat is megnyerni a respublica ügyének⁴⁾. — A vidéki nép marháival a consulok parancsára a közelfekvő hegyek közé vonult; a Janiculum megerősítésére, mely erőd egy a Tiberen túl fekvő hegyen lévén, a város felett uralkodott, kiváló gond fordított.

Az első ütközet csakugyan e pont körül történt. Porsenna nagyobb fáradság nélkül megvette az erődöt s egyenesen a városnak tartott, hogy rohammal foglalja el, de a Tiber balpartján egy darabig ellenállott a római sereg. A hadállásokat Dionisyus így írja le: Porsenna seregében a balszárnyat, melyet a római szökevények, a gabin fiatalság és a zsoldosok alkották, Tarquinius fiai, Titus és Sextus vezették; jobb felen Mamilius volt a rómaiaktól elszakadt latinokkal, a közepen Porsenna. A Tarquiniusokkal szemben Sp. Lartius és Titus Herminius; Ma-

¹⁾ A ház, melyben halott volt, tisztátalannak s az istenek előtt kellemetlennek tartatott.

²⁾ Liv. II. 8. — Plut. Popl. 14. — Dionys. V. 35. hol a felszentelés 507-re M. Horatius második consulsága alá tétetik.

³⁾ Liv. II. 9.

⁴⁾ Liv. II. 9. — Dionys. V. 22. 26.

miliussal M. Valerius Poplicola testvére és T. Lucretius, a múlt évi consul; Porsennával a jelen évi két consul állott¹⁾). Porsenna túlnyomó hadaival csakhamar hátrálni kényszeríti a rómaiakat, előbb a balszárny, majd a jobb is futásnak ered és egyenesen a Tiberishídnak tart. Az ellenség már-már a futókkal együtt a városba ront, ha három férfi a hídfőnél fel nem tartja az ellent, míg a híd lerontatott. Horatius Cocles ugyanis látva a veszélyt megrendeli, hogy lassanak a híd lerontásához, ő addig harmadmagával, Sp. Lartiusst és T. Herminiussal feltartja az ellent. A három férfi orozslán bátorsággal küzd, a híd már-már le van rontva, midőn Horatius visszaküldi két társát s maga marad. Már egész halom harcost vágott le maga előtt, midőn végre hallatszott a rómaiak örömkialtása, hogy a híd leromboltatott: Horatius most a Tiberis istenéhez fohászkodva a habok közé ugrik s nyilzáró közt úszik a túlpartra. Ezzel a város a rohamtól meg lön mentve és a hősnak jutalmul annyi föld adatott, mennyit egy napon körülszánthatott, az éhség alatt pedig mindenki adott neki egy napravalót s ezenkívül a comitiumon szobor emeltetett neki²⁾).

Porsenna támadása nem sikerülvén, a kiéheztetést kísérette meg ostromzár alá fogván a várost. Célja roppant seregére támaszkodva, oly jól sikerül, hogy habár a consulok egyszermáskor kitérőt intéztek s az ellenségnek némi kárt is okoztak, a város mégis már-már véginségbe jutott. De mégis akadt egy férfiú, Cajus Mucius, ki „szégyennek tartván, hogy Róma, mely a királyok alatt minden népeken diadalt aratott, most, mikor szabad, idegen igába dőljön“, oly tette határozta el magát, mely Róma megmentője lön. Szándékát a senatussal közölvén, ruhája alatt rejtegetett tőrrel mint szökevény az ellen táborába hatolt, hogy Porsennát valamiképp gyilkolja meg; de nem ösmervén a királyt és kérdezősködni sem mervén, Porsenna helyett fényes ruhájú irnokát szúrta le. A bátor római a király elé hurczoltatván a bizonyos halálban is inkább félelmes, mint félénk volt: bevallá szándékát s rémületbe ejté a királyt, mondván, hogy „az egész római ifjuság összeesküdt ellene, ne a harcztól féljen, hanem azoktól, kik lakásán környezik“. A király kánpaddal fenyegeté, ha szavait nem magyarázza meg, mire a hő ifjú az áldozó oltáron lobogó tűz felé tartja kezét, mondván: „íme ily hitvány az előtt a test, ki nagy dicsőségre vágyik“. A király meggyőződve, hogy az ifjúval szemben mit sem tehet, bátorsága iránti tiszteletből szabadon bocsátja. De Mucius még ekkor is tévútra akarván vezetni, mintegy jóakaró figyelmeztetésül mondá: „Háromszázan, virága a római ifjuságnak, esküd-

¹⁾ Dionys. V. 22.

²⁾ Liv. II. 9—10. — Dionys. V. 22—25. 35.

tünk össze ellened, a sors engem hívott először, annak idejében a többi is eljövend!¹⁾

Alig bocsáttatott el Mucius, kinek ezután Scaevola mellékneve lőn, a megrémült Porsenna követői által önként békét ajánlott a rómaiaknak. Ez meg is köttetett oly feltétellel, hogy a rómaiak kiadják a Vejítől elvett területet, kezeseket állítanak, Porsenna pedig elviszi őrségét a Janiculumról.

A férfiak hős tettei vetélkedésre ösztönözték a nőket is. Midőn az etrusk sereg még a Tiberis közelében táborozott, Cloelia társnőit, kikkel együtt ő is a kezesek közt volt, szükésre bírta és átúszván a folyót, sikerült is megmenekülniök. Porsenna feldühödve e hűtlenségen a leány kiadását követelte, de utóbb mégis becsülni tudván a nő férfias bátorságát, ismét szabadon bocsátá, sőt megengedte, hogy a kezesek közül egy részt magával vihessen. Cloelia, mint hajadon leányhoz illett, a még fel nem nőttöket választá, mely tette a többi kezesből is dicsértett. — Porsenna még tovább is ment barátságos érzületében, gazdag táborát a rómaiaknak adta, kik az éhség miatt sokat szenvedtek. Hogy a nép ne ragadja el mohón e javakat, rendszeresen adták el nekik; innen maradt fenn e kifejezés: bona Porsennae régis vendere.

Hogy Porsenna még se menjen haza eredmény nélkül Aruns fiát táborának felével Aricia ellen küldötte, de e város, segítségére jövén Antium, Tusculum és a campaniai Cumae, szétverte sergét, úgyhogy csak kevesedmagával menekülhetett Rómába, hol igen szívesen fogadtatott, minek az lőn eredménye, hogy sokan az etruskok közül Rómában maradtak, hol nekik lakhelyül a város egy része jelöltetett ki, az u. n. Vicus Tuscus. É nagylelkű szolgálat jutalmául Porsenna most kiadta a septem pagitis²⁾. — Mucius a később u. n. Mucia prata-val ajándékoztatott meg; Cloelianak hallatlan tette szokatlan kitüntetésben részesült: a via sacra végén lovas szobrot állítottak neki³⁾. Tarquinius magára hagyatván, Tusculumba menekült.

Dionysius a Mucius kísérlete után történeteket így adja elő: Porsenna követői által békét ajánl a rómaiaknak, ha Tarquinius javait visszaadják, a Vejítől elvett septem pagit kiadják és kezeseket állítanak. A senatus Valerius indítványára elfogadta e feltételeket, de a nép a Tarquinius javaira vonatkozó kívánságot elvetette s kérte az etrusk királyt, hogy mindkét fél kihallgatása mellett vállaljon birói szerepet e kérdésben. E válasz

¹⁾ Liv. II. 11—12. — Dionys. V. 27—29.

²⁾ Liv. II. 13—15. — Dionys. V. 36, hol a esatában Aruns is elesett.

³⁾ Liv. II. 13. — Dionys. V. 35.

vívői egyszersmind magukkal vittek 20 ifjút kezesképen, ezek közt M. Horatius consul fiát és Valerius leányát, Cloeliát. Porsenna dicsérve a rómaiak békülékeny hajlamát, a bírói szerepet elvállalta, habár a Tarquiniusok nehezen nyugodtak bele. De midőn már a bíróság s a felek összeültek, hírül hozták, hogy Cloelia és társai, midőn a Tiberben fürödtek, az őrt kijátszván, megszöktek. Porsenna ekkor hevesen kifakadt a rómaiak hűtlensége ellen, a consuloknak alig sikerült meggyőzniök, hogy voltaképen ez csak a leányok műve és Valerius el is indult Rómába, hogy őket visszahozza. De mig Valerius odajárt, Tarquinius és veje nem bizva a bírói ítélet kedvező kimenetelében, elhatározták, hogy a visszatérő kezeseket kezükre kerítve, így csikarják ki követeléseiket. Tervük azonban nem sikerült, mert csak akkor üthettek Valerius kíséretére, midőn ez már közel volt az etrusk táborához, úgyhogy az etrusk király fia megláthatta a történeteket és szerencsésen kiszabadította a megtámadtakat. A Tarquiniusok ennyi hűtlenséget tanusítván mindenki iránt, kiutasítottak az etrusk táborból; Porsenna pedig dicsérve a leány bátorságát, férfíhez illő jutalmat, egy hadi mént ajándékozott neki; majd megvendégelvén a rómaiakat baráti szövetséget kötött velük, visszaadá a kezeseket, sőt a hadi foglyokat is díjtalanul. Mindezek mellé még táborát is, mely oly erősen és gazdagon volt építve, mint egy város, a rómaiaknak hagyta ¹⁾).

Róma megmenekült ugyan az etruskok felől jött veszélytől, de nem sokáig pihenhetett, mert a szomszéd népek felhasználva kimerültségét, folyton megújuló támadást intéznek ellene. M. Valerius és Publius Postumius Tubertus consulsága alatt (501.) megkezdik a szabinok támadásaikat Sextus Tarquinius bujtogatása folytán és vezérlete alatt s csak negyedik évre töretnek meg. E hadakozásokkal csaknem egybeolvadnak a latinok kísérletei. Két latin város, Fidenae és Cameria már előbb harcoltak szövetségben a sabinokkal, de szintén leverettek, mire az 501-ik évben a latinok tartanak a Tarquiniusok működése folytán gyűlést s mint előbb a sabinok, ők is kimondják, hogy elszakadnak Rómától ²⁾). Ennek következtében Fidenae volt az első, mely ismét elpártolt Rómától, de a latinok még nem lévén elkészülve, nem nyujthattak segílyt, miért a város C. Cloelius, a 498-ik év egyik consula által bevétetett.

¹⁾ Dionys. V. 31—34.

²⁾ Dionys. V. 37—51.— Liv. II. 16. szól igen keveset a sabin háborúról 501-ik év alatt említi, hogy a latin háboru fenyegetődzött kitörni, de főleg a sabin háboru megújulásától féltek. Ez évben említi az első dictator-választást is. II. 18.